

LÉXICU MÍTICU NA FALA MARINERA D'ASTURIES*

Emilio Barriuso Fernández

I.

Ente los fechos de valor etnográfico, talamente abondosos na fala mariniega, hailos referíos a dellos aspeutos materiales na xera del pescador como puen ser los apareyos de pesca, la carpintería de ribera, l'iguamientu la rede, paxes y caxes pal pescáu, etc. Por contra, danse otros bien estremaos, de natural máxicu, xuncíos a ritos y observancies, arrodiaos de tabúes y prescripciones, empobinaos a valise escontra maxinaos influxos maléficos non palpuñibles que torguen la pesca, escuerren los pexes y enraxonen los vientos y les foles. Ye lo que vamos falar equí, reflexao nel léxicu que nomaremos *míticu*. Acotaremos, al pasu, que nel material ufiertao debe presumirse la estimancia del aspeutu testimonial, en cuantes que munches de les usances mentaes yá tán siendo superaes, magar que non toes.

La verdá ye que la vida na mar de los nuegos vieyos pescadores, ente solombres nocturnes y l'imprevistu de la pesca, que lo mesmo pue dase como non, fo favoratible pa que surdieren trescendencias sofitaes nesa pantasmosa griesca supuestamente entamada ente fuercies bones y dañibles qu'acusbien a los mortales.

* Asoleyáu primero en *Lletres Asturianas* 49 (1993): 101-105.

Les mesmas creencias relixosas nun dexen de vese dacuando tocaes d'atalantos prodixosos nesti sen. Nótase en práutiques como la de *bautizar* 'bendicir' la lancha nueva, non poles bendiciones, sinón cuando se torna a bautizar y rebautizar, si la pesca nun se dio, cola seguranza del prodixu. Daqué d'aparente hailo col episodiu de *moyar el santu*, San Roque (Tazones) o San Pedro (Tapia), como se facía'l día de la fiesta na procesión marítima, chándoy l'agua de la mar per derriba a calderaos o calumbándolu dafechu dientro pa que les agües quedaren encamentaes pa tol añu y entainaren nel trabayu.

II.

Los factores máxicos concéntrese sobre too nel conceutu del tabú, entendíu en xeneral como daqué que nun se pue facer si nun ye col riesgu de llaceria. Una tresgresión del tabú ye a desaniciar dafechamente la pesca.

Dientro del tabú pescador hai *pallabres*, *oxetos*, *aiciones* y *situaciones*. Nada d'ello debe entamar rellación col barcu y les sos funciones.

a) La pallabra «vitanda» más tremosa, qu'examás de los xamaes pue dicise a bordu, ye *cura*. Eso ta cuasimente xeneralizao en tolos dieciocho puertos del nuesu llitoral, con sólo tres esceiciones (Viavélez, Ortigueira, Oviñana), onde s'alcuentra escaecío. Nel so llugar emplégase'l galleguismu eufemísticu *xamentendes* < gall. «xa me entendes» que trai variantes, delles con enclín armonizador o acurtiaes: *el xamentendes* (Veiga, L.luarca, Candás, Tazones); *xamentiendes* (Avilés, Xixón); *chamentendes* (Lluanco); *chamentiendes* (L'Arena); *simentiendes* (Cuideiru); *chatentendo* (Llastres); *xames* (Candás); *xaman* (Llastres); *chaman* (Llastres). Otros eufemismos pal mesmu vocablu son: *ése* (Tazones); *ún d'esos*

(Tapia); *un corvo* (Tapia); *mal agüeru* (Bañugues); *fogoneru de guardia* (Bañugues). En puertos como Llanes acallántase too: nin el tabú se noma nin el supletoriu.

Otru tabú verbal ye *raposa* (Viavélez); *raposo* (Avilés); *raposu* (Llastres): esi bichu nun se debe mencionar, nin tan siquiera tando en tierra, como-y pasaba a un pescador de Viavélez, que si-y lo espetaben el día que diba pa la mar, yá nun salía. En Tazones tampoco se menciona *cazu* nin *tenedor*.

b) De los oxetos qu'hai que refugar, el más temíu ye'l *paragües* (L.Luarca, Cuideiru, L'Arena, Avilés, Bañugues, Lluanco, Xixón, Llanes): como dalgunu llegue al barcu aviéntase ensin más pal agua. Otru, non almitíu en Ribeseya, ye'l *tenedor*, qu'en Tazones nun se podía nin mentar: equí dicen que nel barcu nin falta que facía llevalu porque l'únicu tenedor manexáu fo siempre'l de los cinco deos de la mano. En Ribeseya tampoco podía llevase platu: caún comía na so tartera.

En cuantes a la ropa, nos tiempos del traxe azul de mahón, típicu del pescador, taba vedao dir a faenar cola *ropa de calle* (Cuideiru, Avilés, Candás, Tazones): esi vistimentu yera capaz d'*emballar* 'esparder' los pexes. En Xixón taba tamién vedao dir con cualesquier prenda de *ropa blanco*. En Ribeseya lo que nunca se toleró a bordu ye la *gabardina*.

Hasta los pexes carreten dacuando malos agüeros pol resquil-du que da cualesquiera d'ellos que salga feu, raru o desconocíu. Dizse entós en Lluanco qu'esi pexe tien *el ciguato*, y refúndienlu de sutrucu pa la mar. El ciguatu ye un calter maléficu imprecisu: sentará mal al comelu o saldrá calamitosu.

c) Les aiciones tabú restríñense a *xiblar na mar* (Veiga, Cuideiru, L'Arena, Bañugues, Lluanco, Xixón, Tazones, Llastres, Ribeseya, Llanes). El xiblaxe de que falamos nun ye'l d'andar a les

barbaes nel pedréu pela costa y que, según dicen, vienen selines y enfotaes que da gustu. Trátase de xiblar na lancha cuando se tapa la mar: como se esto faiga, levantaránse los vientos y xiblarán toles drices del barcu. Al informador de Veiga —cuntólo él mesmu— solmenó-y bones guantaes so pá cuando salió de neñu la primera vegada a la mar con él y ocurrióse-y ponese a xiblar ensin saber de qué diba: va pa los noventa años y entavía s'alcuerda.

El tema del vientu fo más significativu nos tiempos de barcos veleros. Y por contra, cuando lo precisaben pa emburriar les veles, el vientu nun-yos salía a ventar por más que xiblotiaren.

d) En cuantes a situaciones de traza prohibitiva, quedó lloñe'l tiempu en que'l pescador curiaba de nun dir pa la mar, o tarrecíalo bien, en *martes* (Tapia, Ouviañana, L'Arena, Avilés, Lluanco) o'l día *trece* (Ouviañana). Magar d'ello, plasma que seya agora la xente mozo lo qu'en puertos como Lluanco torna a refuxir la mar en martes. En Lluanco víase arriendes como cigua pa la pesca'l *cayer la lata l'aceite* nel barcu mientras faenaben.

Los principales tabúes situacionales afítense na *mirada*. Hai determinaes persones y tamién animales que, si se ven al dir pa la mar, son pa dar la vuelta. La premonición pa la pesca barrúntase por topase con ello y tropezalo cola mirada.

Ente les persones ye pergafoso *ver un cura* (Veiga, Candás, Tazones), anque seya perende (Veiga), o más si anda pel puertu (Candás) y más entavía si entró nel barcu (Tazones): el barcu quedaría malditu. En Ribeseya dase por duplicáu: tienen que se *ver dos cures xuntos*.

Pero no qu'a persones toca, lo peor ye *ver la vieya* (As Figueiras, Viavélez, Ortigueira, L.luarca, Cuideiru, Lluanco, Candás, Ribeseya). Trátase d'una vieya del llugar que, polo que seya, paeció-yos a los pescadores que-yos trai la cigua namás con vela. Por eso, cuando al dir pa la mar sabíen ónde andaba, torna-

ben y daben vueltes pa nun topala. Un patrón de Cuideiru si la vía glayaba «¡Vila!», y yá nun pescaba. Too eso pasa más si la vieya ye *bruxa* (Bañugues, Lluanco, Tazones) o si caleya pel puertu cuando van salir los barcos. Polo xeneral, yá nun salíen esi día. El colmu, nesti andar, ye si la vieya o la bruxa los mira, porque entós lo que fai ye *agüeyar* y produz *malasombra* (Tazones).

L'alcordanza de la vieya ta perviva, dacuando col so nome: Natividá (Ortigueira), Anita la de Lolo (Lluanco), María Rilo (Ribeseya), la Machimana (Candás). En Candás a la Machimana pagáben-y pa que cincara en casa ensin salir pa fuera cuando los marineros diben pa la mar. En Lluanco a los marineros cafiába-yos tamién que mesmamente les sos muyeres figaren na pesca y entós elles axuntábense na calle, n'El Balcón de Pilatos, al aguarde los barcos, dende onde los víen venir de lloñe.

Anque menos corriente en dalgún puertu, talo que cola vieya, resultó gafiento *ver al home* (Bañugues, Llastres, Llanes): yera un determináu paisanu al que nun teníen que topar al dir pal puertu. Entavía en Bañugues alcuérdense de Manolín d'Allá Riba y d'un de cincuenta años en Llanes.

Animales que tean implicaos na mirada redúcense a un casu únicu, el gatu, y tien que ser *un gatu prietu* (Tapia, Ribeseya); un *gato mouro* dicen en Tapia.

III.

Nestos amargurios el pescador nun se siente en solitú, sinón qu'alcuentra proteición en fuercies bones que lu abellugen. Estes fuercies aiciónense per observancies positives y, sobre too, la neutralización del tabú y el sortilexu.

a) Por observancia callérase, en xeneral, l'emplegu de medios desproporcionaos p'algamar un efeutu que de so ye natural.

Ye'l casu del *camudamientu la piedra* (Veiga), amañosu cuando se quier iguar el sentíu del vientu: si venta de poniente y se quier de levante, camúdase cierta piedra nel suelu pal llau precisu y cola piedra aguárdase que camude'l vientu. Faise asina con tola rodiada de la rosa los vientos.

b) Les más amplies efeutividaes correspuéndense coles maneres de neutralizar el tabú. Son como l'antídotu pa desanicar los sos efeutos dañibles. Hai neutralización material, xestual y verbal.

La neutralización material afítase, más que nada, nel mundu vexetal, que ye'l más benéficu. Vexetales eficientes son l'*ayu* (Tapia, Ortigueira, Veiga, Cuideiru, L'Arena, Avilés, Bañugues, Lluanco, Xixón, Tazones, Ribeseya), la *ruda* (Bañugues, Tazones), les *castañes de la India* (L.luarca, Cuideiru, Lluanco) y el *binteiro* (Tapia). Toos son goliosos o amargosos y d'efeutu positivu.

Si nun hai pesca pue ser porque'l barcu tea agüeyáu: entós van allá les muyeres seyellosamente y méten-y ruda pente la tablazón. En Tapia dan-y tamién enforma peles tables col sabugu. L'ayu y les castañes d'Indies escuéndenlos les muyeres pela nueche nos bolsos del home o sométenlos pente los trebeyos del cestu la pesca pa que pela mañana marche con ello pa la mar ensin qu'él lo sepia; si los alcuenta, nun se-y ocurre tiralos.

Otres posibilidaes d'orden material son executives, hai que facer daqué como ye *dar castañes a una vieya* (Llastres) o dir *cortar les sayes a una vieya* (L.luarca, Llanes) a tisoriaes. Esi mou de rellación cola vieya, cualesquiera que seya, desfái fechizos. N'Avilés, a la par que n'otros pueblos pescadores d'ayures, hai entavía güei la tradición de *quemar la vieya* al finar les fiestes del antroxu. Nesti casu ye una vieya de paya, cola so pañoleta, sayes y faldón prietu. Pue qu'eso tenga que ver col pruyimientu de los fechizos que trai la vieya dañosa al mirala o na so güeyada, esplicable como desinhibición coleutiva.

De neutralización xestual apaeció tan sólo una forma. Faise colos deos de la mano y consiste n'inxerir *el pulgón ente furón y el coral* (Cuideiru, Bañugues, Lluanco). Con eso sácase cualesquier embruxu sospresivu.

Pa la neutralización verbal debe dicise la pallabra máxica qu'espante les supuestes malinidaes: *fierro* (Lluanco) o *toca ferro* (Tazones). L'efeutu ameyórase si, de la que se diz, tócase tamién cola mano un cachu fieru, como ente la xente de tierra cuando se diz «Toca madera».

c) Caberamente, el sortilexu. Tiense por tal el recursu adivinatoriu pel que s'intenta pescudar quién ye'l portador d'un embruxu que torga la pesca un día tres otru. Hai que dir entós a *pasar l'agua* (Lluanco, Candás, Xixón, Tazones); *pasar l'agua al cuernu* (Llastres, Ribeseya). Pa que surta l'efeutu tien que dir la tripulación a una reconocida muyer adivina que faga la ceremonia. Haila en munchos puertos o en dalguna aldea allegada, porque sirve igual pa la xente de tierra. En Xixón la sabedora da-yos de beber nun cuernu de ciervu l'agua ensalmaa con pallabres rituales, fecho colo mesmo del xarru qu'ellos llevaron de beber nel barcu: suerben del cuernu ún trés d'otru hasta'l momentu en que s'esclaria quién ye l'embruxáu, porque al beber fervótia-y l'agua chando gorgolaes, ensin él tar nello, y de sópitu l'embruxu desapaez.

Dacuando'l consultoriu tien tan sólo'l calter de prescripción lliberatoria, non de sortilexu, en cuantes que reduz la eficacia a lliberar del embruxu al consultante. En Candás cuando un pescador-y decía a la maga «Toi embruxao, nun pesco nada», diba ella y facía unes cruces nel agua delante d'él y dába-ylo a beber nuna escudiella de barru. En Tazones yeren les muyeres de los pescadores les que diben callandino a la maga d'Oles, ensin ellos sabelo, pa trayer l'agua que dempués-yos echaben nes botelles onde ellos bebíen tando na mar.

